

Το Κλασικό Rondo

Δημήτρης Συκιάς • 2014

Γενικά Χαρακτηριστικά

Ελάχιστες είναι οι μορφολογικές διαφορές ανάμεσα στο rondo της πρώιμης κλασικής περιόδου και στο προγενέστερο Γαλλικό Rondeau. Είναι μια *τμηματική μορφή (part form)* με σαφώς ορισμένες αρμονικές και ρυθμικές τομές. Η κύρια διαφορά τους έγκειται στον χειρισμό του μουσικού υλικού. Θα λέγαμε σχηματικά: στο rondeau οι μελωδίες συλλαμβάνονται ως *μοτίβα*, ενώ στο rondo ως *θέματα*.

Το ύφος των rondos είναι συνήθως ελαφρό και παιγνιώδες. Θέλοντας να επισημάνουμε τα υφολογικά χαρακτηριστικά μιας σύνθεσης, αναφερόμαστε πολλές φορές σε *ύφος rondo (rondo style)*, χωρίς όμως η πραγματική μορφή της σύνθεσης να είναι rondo.

Λόγω των μορφολογικών διαφορών ανάμεσα σε rondeau και rondo καλό είναι να διαφοροποιήσουμε και την ορολογία των μορφοποιητικών στοιχείων του rondo: αντί για *refrain*, **κύριο θέμα**, ή **πρωτεύον θέμα**, ή **θέμα rondo** και αντί για *couplet (s)*, **επεισόδιο (-α)** ή **δευτερεύον (-τα) θέμα (-τα)**. Στην αγγλική ορολογία: **principal theme**, ή **rondo theme** και **episodes**, ή **digressions**, ή **subordinate themes**.

Τα rondos μπορεί να είναι ανεξάρτητα έργα ή μέρη μιας πολυμερούς μορφής για παράδειγμα μιας *μορφής σονάτας* σε τρεις ή τέσσερις κινήσεις (σονάτες για σόλο όργανα, κουαρτέτα, συμφωνίες, κοντσέρτα κλπ.). Το rondo σε μια πολυμερή σύνθεση τοποθετείται συνήθως στην τελευταία κίνηση (finale), εντούτοις υπάρχουν περιπτώσεις που απαντάται στο πρώτο ή σε κάποιο άλλο πλην του τελευταίου μέρους, για παράδειγμα στην Σονάτα για Πιάνο του Haydn σε Σολ, Hob.XVI/39, του Mozart, K.284 στο δεύτερο μέρος και στον Beethoven op.54 στο πρώτο μέρος.

Στην κλασική περίοδο απαντώνται συνήθως πενταμερή και επταμερή rondos. Η πρώιμη κλασική περίοδος προτιμά τα πενταμερή (οι 12 Συμφωνίες του Λονδίνου του Haydn της περιόδου 1790-1795 περιλαμβάνουν πενταμερή rondos). Rondos με περισσότερα από επτά μέρη είναι σπάνια, για παράδειγμα το τελευταίο μέρος της Σονάτας για Πιάνο K.281 του Mozart είναι ένα 9-μερές rondo και το τελευταίο μέρος της op.42 του Schubert 11-μερές.

Τμήματα του Κλασικού Rondo

➤ Το **Κύριο Θέμα** περιλαμβάνει εύκολα αναγνωρίσιμα μελωδικά και ρυθμικά στοιχεία και δομείται ως μια *περίοδος*, *διπλή περίοδος*, *ομάδα φράσεων*, ή ως μια *απλή τμηματική φόρμα* (διμερής ή τριμερής). Στην πρώτη του εμφάνιση τουλάχιστον είναι στην περιοχή της τονικής και αρμονικά κλειστό (πτώση στην I / i). Η επανεμφάνιση / επανάληψη του κύριου θέματος είναι το βασικό ενοποιητικό στοιχείο του rondo και υπ' αυτή την έννοια σχετίζεται με την *τριμερή μορφή*. Οι *παραλλαγμένες επαναλήψεις* του κύριου θέματος - θα αναφερθούμε κατωτέρω - δημιουργούν αντίθεση και έκπληξη.

Στις επανεμφάνσεις του το κύριο θέμα μπορεί να βραχυνθεί ή να παραλλαχθεί μελωδικά και αρμονικά, χωρίς όμως να αλλοιωθεί η φυσιογνωμία και αναγνωρισιμότητά του (δείτε για παράδειγμα το κύριο θέμα από το Rondo της σονάτας για πιάνο op.2.2 του Beethoven). Όταν σε κάθε επανεμφάνισή του το κύριο θέμα παραλλάσσεται αρκετά, προσομοιάζει τη μορφή του *Θέματος με Παραλλαγές* και ονομάζεται **Rondo Παραλλαγών (Variation Rondo)** [δεν απαντάται αυτός ο όρος στην ελληνική βιβλιογραφία απ' όσον γνωρίζουμε]. Σε μεγαλύτερες rondo μορφές το κύριο θέμα σχεδόν πάντα παραλλάσσεται. Στην Σονάτα για Πιάνο op.2.2 του Beethoven το κύριο θέμα του rondo στις τρεις επανεμφάνσεις του διανθίζεται, ο μελωδικός σκελετός του όμως παραμένει ανέπαφος.

Το κύριο θέμα μπορεί να κλείνει με μία *codetta*, όπως στο τελευταίο μέρος της Σονάτας για Πιάνο σε σολ ελάσσονα, op.22 του Schumann.

➤ Τα **Επεισόδια** είναι *θεματικού* ή *επεισοδιακού* χαρακτήρα. Όταν είναι θεματικά δομούνται ως μία απλή τμηματική μορφή ή ως περίοδος, όπως δηλαδή και το κύριο θέμα. Όταν είναι επεισοδιακά, μετασηματίζουν και επεκτείνουν μουσικές ιδέες, μοτιβικό υλικό, χαρακτήρα, τρόπο, τονικότητα, ρυθμό, υφή και ο χειρισμός του υλικού είναι πιο ελεύθερος (*μοτιβικοί μετασηματισμοί, διάνθιση / στολισμός [ornamentation], παρενθετικές μετατροπές, χρήση αντιστικτικών τεχνικών*).

Το αν ένα επεισόδιο είναι μετατροπικό ή όχι εξαρτάται εν πολλοίς από το αν η επόμενη εισαγωγή του κύριου θέματος είναι στην τονική ή σε άλλη τονική περιοχή.

Τα επεισόδια μπορούν να χρησιμοποιούν στοιχεία από το κύριο θέμα ή νέο υλικό καθώς επίσης να χρησιμοποιούν περισσότερα του ενός θέματα ή και τμήματα. Γράφονται συνήθως σε γειτονικές της τονικής τονικότητες (IV, V, ii, iii, vi στον μείζονα τρόπο και III, iv, v, ♭VI, ♭VII στον ελάσσονα).

➤ Τα διάφορα τμήματα του rondo διασυνδέονται με **Γέφυρες (bridges)** ή **Συνδεδετικά Περάσματα (links)**. Στα λιγότερο τμηματοποιημένα και μεγαλύτερης διάρκειας rondos οι σύνδεσμοι επεκτείνονται και τότε μιλάμε για **Περιοχές Μεταφοράς (Transition Regions)**. Μερικές φορές στοιχεία του κύριου θέματος χρησιμοποιούνται στην περιοχή μεταφοράς (**Anticipatory Transition**).

➤ Ένα rondo μπορεί να τελειώνει με μία **Coda** ή **Codetta** που ενδεχομένως συνοδεύεται και από έναν **Επίλογο** ή **Καταληκτικό Τμήμα (Closing Section)**. Η coda εκκινεί με την τελική πτώση του κυρίου θέματος και στην απλούστερη περίπτωση έχουμε μια απλή επέκταση της. Πιο εκτεταμένες codas λαμβάνουν την μορφή μιας **Τελικής Επεξεργασίας (final elaboration)**. Το μουσικό υλικό που χρησιμοποιείται μπορεί να προέρχεται από υλικό του rondo ή να είναι καινούριο.

➤ Τα rondos σε πολυμερείς μορφές, στις σονάτες για παράδειγμα, δεν περιλαμβάνουν **Εισαγωγικό Τμήμα (Introduction)**. Από την άλλη στα rondos κοντσέρτου συνήθως προηγείται ένα εισαγωγικό τμήμα (*Introduction & Rondo Capriccioso* για βιολί και ορχήστρα του Saint-Saëns).

Η Εισαγωγή μπορεί να περιλαμβάνει από μία νότα μόνο ή συγχορδία μέχρι πιο πολύπλοκες κατασκευές πολλών μέτρων. Υπάρχουν περιπτώσεις όπου το υλικό της Εισαγωγής χρησιμοποιείται στα Επεισόδια.

Συγκεντρώνουμε κατωτέρω τα βασικά χαρακτηριστικά του κλασικού rondo:

- Επεκτείνεται σε μέγεθος σε σχέση με το μπαρόκ και ροκοκό rondeau.
- Το κύριο θέμα έχει μελωδικό χαρακτήρα και είναι εύκολα αναγνωρίσιμο και ευκολομνημόνευτο.
- Όλες οι εμφανίσεις του κυρίου θέματος είναι στην τονική.
- Η κατασκευή παρότι τμηματική γίνεται πιο συνεχής με τη χρήση περιοχών μεταφοράς οι οποίες ενεργούν ως σύνδεσμοι μεταξύ των διαφόρων τμημάτων.
- Τα τμήματα - εκτός της αρχικής έκθεσης του κύριου θέματος στις περισσότερες των περιπτώσεων - είναι αρμονικά ανοικτά.
- Διατηρεί το ανάλαφρο και ζωηρό πνεύμα του προγενέστερου rondeau και αποφεύγονται οι περίπλοκες μουσικές ιδέες που απαιτούν εκτεταμένη επεξεργασία.
- Προτιμάται η πενταμερής από την επταμερή κατασκευή (τουλάχιστον στα rondos της πρώιμης κλασικής περιόδου).
- Η σύνθεση καταλήγει σε μια coda.

Μορφή του Rondo

Δίνουμε τώρα σχηματικά τη μορφή ενός πενταμερούς κλασικού rondo:

[Με **Κ.Θ** δηλώνουμε το Κύριο Θέμα του rondo και με **Ε** τα Επεισόδια].

ΠΝΚ 1

Κ.Θ	Ε 1	Κ.Θ	Ε 2	Κ.Θ	(Coda)
A	B	A	B' ή C	A	
I / i	V / III	I / i	σχετική τονικότητα	I / i	(I)

Ακολουθεί η σχηματική μορφή ενός επταμερούς rondo:

ΠΝΚ 2

Κ.Θ	Ε 1	Κ.Θ	Ε 2	Κ.Θ	Ε 3	Κ.Θ	(Coda)
A	B	A	C	A	B' ή D	A	
I / i	V / III	I / i	σχετική τονικότητα	I / i	I / i	I / i	I / i

Ο Schoenberg για το Rondo

Ο A. Schoenberg στο *Fundamentals of Musical Composition* μιλά για *μορφές rondo* και τις ορίζει με βάση την επανάληψη ενός ή περισσοτέρων θεμάτων που διαχωρίζονται με αντιθετικά μέρη (intervening contrasts).

Κατατάσσει ως ακολούθως τις διάφορες μορφές rondo:

- Οι μορφές Andante (**ABA** και **ABAB**). [παραδέχεται ότι είναι υπερβολή να χαρακτηριστούν αυτές οι μορφές rondos].
- Οι Μικρές Rondo Μορφές (**ABABA** και **ABACA**).
- Οι Μεγάλες Rondo Μορφές (**ABA - C - ABA**), όπου **C**, Trio.
- Η Σονάτα Rondo (**ABA - C - ABA**), όπου **C**, Επεξεργασία (γερμ. *Durchführung*).
- Η Μεγάλη Μορφή Σονάτας Rondo (**ABA - CC₁ - ABA**), όπου **C**, Trio και **C₁**, Επεξεργασία.

Τα δομικά στοιχεία αυτών των μορφών μπορεί να είναι απλά και σύντομα, ή σύνθετα και μεγάλης διάρκειας. Εμβόλιμα, περιοχές μεταφορές, codettas και επεισόδια.

Rondo από τη Σονάτα για Πιάνο σε Ντο, K.548 του Mozart

Το τελευταίο μέρος της Σονάτας για Πιάνο σε Ντο, K.548 του Mozart είναι ένα πενταμερές rondo της μορφής: **ABACA+Coda**. Συμβουλευτείτε και τον ΠNK 1 και την επισυναπτόμενη παρτιτούρα του έργου.

- Το κύριο θέμα **A** δομείται ως 8-μετρη (4+4) συμμετρική, παράλληλη και κλειστή περίοδος. Διακρίνουμε τρία μοτίβα στο ηγούμενο της περιόδου. Με αυτά τα τρία μοτίβα και μόνον κατασκευάζεται όλο το rondo, ένα παράδειγμα οικονομίας των μέσων!
- Το επεισόδιο **B** ως 8-μετρη (4+4) συμμετρική, αντιθετική και ανοικτή περίοδος. Παρατηρήστε ότι η φράση **b₂** δανείζεται υλικό από το κύριο θέμα.
- Ακολουθεί η περιοχή μεταφοράς, μια ανεξάρτητη φράση 4μ. η οποία οδηγεί στην V^7 του τρόπου και εισάγεται εκ νέου το κύριο θέμα.
- Δεύτερη εμφάνιση του κυρίου θέματος.
- Το μέρος **C** εισέρχεται στην τονική περιοχή της νι βαθμίδας, γειτονικής της κύριας τονικότητας. Δομείται ως τριμερής μορφή, **C₁ - C₂ - C₁'**. Θεωρούμε, σε αντίθεση με όσες αναλύσεις μας είναι γνωστές, ότι το **C₁** κατασκευάζεται ως πρόταση (ένας όρος που εισάγεται από τον Schoenberg στο προαναφερθέν εγχειρίδιό του), **c_{1,1}** (2μ) - **c_{1,2}** (2μ.) και **c_{1,3}** (4μ.), ένα δίμετρο δηλαδή, η επανάληψη του και 4μ. επέκταση. Το υλικό στο **C₁** προέρχεται από το κύριο θέμα.

Το **C₂** είναι παράδειγμα χαλαρής δομής. Κατασκευάζεται από εναλλασσόμενους αρπισμούς μεταξύ *i* και *V* της τονικής περιοχής της νι βαθμίδας της αρχικής τονικότητας.

Το **C₁'** διαφοροποιείται από το **C₁** με ανταλλαγή υλικού από το δεξί στο αριστερό χέρι και αντιστροφή με χρήση διπλής αντίστιξης.

- Ένας σύνδεσμος 4μ., μια ανεξάρτητη φράση, μετατρέπει από την νι στην V^7 της αρχικής τονικότητας. Ακολουθεί μια «δραματική» παύση με κορώνα και επανεισάγεται για τρίτη και τελευταία φορά το κύριο θέμα.
- Μετά την τέλεια πτώση στην *I* του κυρίου θέματος εισάγεται μία 8-μετρη **Coda** δομημένη ως 8-μετρη (4+4) συμμετρική, παράλληλη και κλειστή περίοδος. Το υλικό προέρχεται από το **C₂** του μέρους **C**.
- Το rondo τελειώνει με ένα **Καταληκτικό Τμήμα** 4μ. που μέσω ενός δις επαναλαμβανόμενου πτωτικού 6/4 επικυρώνει την τέλεια πτώση στην *I*.

Piano Sonata in C, KV 548

- III -

RONDO

[Allegretto (♩ = c.104)]

Wolfgang Amadeus Mozart
(1756-1791)

A / Principal Theme

a1 (4m) | symmetric, parallel, closed period

a2 (4m)

C: **I** vi ii⁶ V I⁶ IV ii V I $\frac{1}{2}$ $\frac{4}{5}$ 2

sequence

B b1 (4m) | symmetric, contrasting, closed period

I **V**
G:

b2 (4m)

Transition

V V 3 4 $\frac{1}{4}$ $\frac{1}{5}$ I^{IV}

A

a1 (4m)

V⁷ V⁷ **I**

C:

A Piano Sonata in C, KV 548: III. Rondo *

51 **a1 (4m)** **a2 (4m)** 3

vi V⁷ I V I

C:

Coda

57 **cd1 (4m)**

I V² I⁶

cd2 (4m)

63

I⁴ V⁷ I V²

Closing Section

68 **cs1 (2m)** **cs2 (2m)**

I I⁴ V I I⁴ V I